

ИСТОРИОГРАФИЈА

Академик Миомир ДАШИЋ*

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ АРХИВИСТА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА КОТОР**

С дужним поштовањем, прихватио сам позив госпође Јелене Антовић, начелника Историјског архива Котор, који сада чини једну од темељних архивских установа Државног архива Црне Горе, да поводом обиљежавања овог јубилеја - говорим о докторским дисертацијама израђеним, углавном, на основу архивалија које се чувају у овој установи. Прихватајући се тог задатка био сам свјестан тежине посла, али професионална обавеза и дугогодишње пријатељство са ауторима дисертација, покојним академиком др Славком Мијушковићем и, на срећу, још увијек активним ствараоцем др Милошем Милошевићем - надвладала су страх у мени: да ли заиста баш ја могу у замишљеном осврту задовољити племениту замисао организатора овог јубилеја и, наравно, ону очекивану радозналост културне јавности овог древног града. Стога унапријед молим за помиловање ако у томе не будем успио, јер веома је тешко у ограниченом времену дати приказ двије волуминозне и садржајем изузетно богате дисертације, уз то крцате коришћеном архивском грађом понајвише из фондова Историјског архива Котора. Утолико прије што се о монографијама др Мијушковића и др Милошевића не може говорити а да се не учини осврт на цјелокупно њихово стваралаштво у области архивистике коју су уздигли на висок ниво, какав заслужује ова историјска и општекултурна дисциплина, а Которски архив је, захваљујући њиховом ерудитском знању и организационом умијећу, сврстан у ред најугледнијих установа ове врсте, не само у Црној Гори него и на читавом јужнословенском простору. Сем тога, ради се о даровитим и свестрано образованим интелектуалцима који су својим научним, књижевним и другим културним дјеловањем дали обиљежје свом граду Котору и Црној Гори уопште. Ријечју, недостају ријечи да се у једном замаху и кратком излагању исказе велики и многоструки допринос ових изузетних

* Аутор је редовни члан Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица.

**Рад је саопштен на свечаној академији одржаној 1. XII 1999. поводом обиљежавања педесете годишњице Историјског архива Котор.

стваралаца у науци и култури и нашег ширег простора.

Одмах да кажем да ми посао донекле олакшава то што сам био у прилици да, безмало прије пет година и овдје, у Котору опширније говорим заједно са др Милошевићем о дисертацији Славка Мијушковића, *Которска морнарица*, коју је постхумно објавила ЦАНУ у својој едицији *Посебна издања* (1994). Стога се нећу опширније бавити том дисертацијом и из разлога што сам тај свој опширни приказ објавио у Гласнику ОДН бр. 9 ЦАНУ (Подгорица, 1995). Ипак, сматрам да треба подсјетити на животне стазе и стваралаштво Мијушковића у овој свечаној прилици и из разлога што је он заорао тако дубоку бразду у нашој архивистици да то обавезује бар на кратко биљежење најосновнијих података из његове стваралачке биографије.

СЛАВКО МИЈУШКОВИЋ (1912-1989) - архивист и историчар, рођен је овдје, у Котору (28. јуна 1912. године), у грађанској породици. Школовање је започео у Риму, наставио у Котору, а студије романских језика и историје завршио на Филозофском факултету у Београду (1936). Као професор, предавао је латински, француски, италијански језик и историју у гимназијама (и другим средњим школама) у Београду, Подгорици, Цетињу и Котору.

Од 1950. године, посветио се архивистици и историјској науци, радећи у Државном архиву (1967. добио назив Историјски архив) у Котору. Од 1953. па све до пензионисања, јула 1978. године, обављао је функцију директора Државног, односно Историјског архива у Котору, који је, под његовим руководством, достигао завидан углед међу југословенским архивским установама.

Као одличан зналац француског, латинског и италијанског језика, Мијушковић је са лакоћом улазио у све тајне и детаље архивистике, достигавши углед врхунског стручњака у тој области. Специјализовао је архивистику и палеографију у земљи (завршио је једногодишњи архивистички течај у Дубровнику, 1959) и иностранству (*Stage technique des archives*, у Паризу, 1960) и тако школовањем постао водећи архивистички стручњак у Црној Гори.

Богата разноврсна културна баштина Боке Которске, као и динамична збивања на овом подручју, кроз вјекове, забиљежена у многим писаним документима, почево од почетка XIV стољећа, привлачила су научну радозналост овог неуморног истраживача, који је много непознатог учинио доступним стручној и широј јавности. Мијушковићев прелазак на рад у Историјски архив у Котору означио је почетак његовог богатог научног стваралаштва, које га је водило узлазним степеницама у струци и науци од звања архивисте (1950), затим научног сарадника (1956), вишег научног сарадника (1960) и научног савјетника (1972) до највећег научног признања - 1976, када је изабран за дописног а 1985. године за редовног члана ЦАНУ.

Славко Мијушковић је објавио 173 мање монографије, студије, расправе и друге прилоге, претежно из поморске, политичке, привредне, културно-просвјетне и здравствене историје Боке Которске и Црне Горе уопште. Његови радови временски припадају разним раздобљима, а

засновани су на богатој домаћој архивској грађи, прије свега оној која се чува у архивима у Котору, Херцег-Новом, Перасту, Будви, Задру, Дубровнику и Цетињу. Знатан број његових текстова настао је и проучавањем докумената у иностраним архивима у Венецији, Риму, Падови, Верони и Паризу.

Осим историографских тема, стваралачки опус др Мијушковића чине богатијим и радови из лингвистичке проблематике, која је често била предмет његовог стручног интересовања.

Славко Мијушковић је знатан дио научне енергије уграђивао у реферате и саопштења на бројним конгресима и другим научним скуповима, како у земљи, тако и иностранству. Његови радови писани на италијанском и француском језику публиковани су у појединим часописима и другој периодици у иностранству.

Мијушковић је, на основу солидно обрађених стручних и научних радова из историје здравствене културе, 1957. изабран за редовног а 1962. године за почасног члана Југословенског научног друштва здравствене културе. Од 1958. године па до смрти био је спољни научни сарадник Института за медицинска истраживања Српске академије наука и уметности.

Као одличан познавалац историје поморства, од 1962. године, био је радни, доживотни члан Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије. Постао је и спољни сарадник Комисије за поморску историју Међународног комитета за историјске науке, а од 1966. до смрти, био је члан "Association historique de l'Océan Indien".

Мијушковић је био дугогодишњи сарадник Историјског института Црне Горе и члан Редакције часописа "Историјски записи", у којем је објавио 47 радова о разним историјским темама од XIV вијека па до 1921. године.

Запажен је био и његов рад и у више других часописа, у Редакцији Енциклопедије Југославије за Црну Гору, као и у Редакцији за вишетомену Историју Црне Горе. Под његовим уредништвом, Историјски архив у Котору је објавио *Водич кроз архивску грађу са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки* (Котор 1977, 482).

На основу својих књижевних радова, Славко Мијушковић је постао, 1967. године, члан Савеза књижевника Југославије, а биран је и за члана Предсједништва Удружења књижевника Црне Горе.

Најзначајније дјело Славка Мијушковића је његова докторска дисертација *Койторска морнарица*, коју је ЦАНУ објавила (постхумно) у својој библиотеци "Посебна издања", књига 28 (Подгорица 1994). Ова књига представља заокружену историјску монографију о Которској, односно Бокелској морнарици, какве прије није било.

Монографија је структурирана из једанаест поглавља: I - На којима се основама заснивају тврдње о постојању организације которских помораца већ од 809. године; II - Оснивање Братовштине которских помораца; III - Статут из 1463. године; IV - Сталешки, економски и васпитни значај Братовштине; V - Братовштина као депозит норми обичајног права; VI - Војна организација Братовштине; VII - Територијална надле-

жност Которске морнарице; VIII - Которски адмирал; IX - Которски супракомеси; X - Которска морнарица после пада Млетачке републике; XI - Которска морнарица постаје меморијална институција и мијења назив у "Бокелска морнарица".

Осим предговора, у којему је истакнут научни циљ овог значајног научног рада, на крају је дат и опширан резиме, чији садржај изражава суштину целокупног градива и може служити као узоран примјер синтезе у малом. Научни апарат је дат прегледно уз свако поглавље.

С. Мијушковић је врло суптилно и савјесно анализирао многобројна документа, претежно из Которских архива, и критички размотрио историографске резултате и у разложној, понекад и понегдје и у полемичној форми аргументовано оспорио поједине датуме и вјештачки створене "чињенице" и тврдње о историјској дубини настанка организације которских помораца, аргументовано је побијао тврдње које су без ослонца у прворазредним изворима, а које су понављали и истицали готово сви писци, међу којима и поједини историчари, пишући о Которској морнарици. Његова је неоспорна заслуга што је отклонио поједине историјске заблуде, као ону да организација которских помораца датира од 13. јануара 809, или другу да је настала "око 1000. године". Он, С. Мијушковић, је доказао да ове тврдње "не могу представљати аргументацију ни за било какву претпоставку а камоли за тврђење о тадашњем постојању у Котору такве организације", јер документи накнадно настали (из каснијих вјекова) нијесу ништа друго до обични фалсификати, како по форми тако и по својему стилу и језику, односно и другим исказима текста. Позивајући се на новооткривене изворне податке, С. Мијушковић каже да намјера фалсификатора поменутих датума и тврдњи "није била усмјерена" само на то да се њима докаже старина било какве организације помораца, већ је то учињено из сасвим других разлога.

Докторска дисертација С. Мијушковића је прва и једина цјеловита монографија о Которској морнарици. Дјело је, у то не треба сумњати, интересантно не само за стручну јавност. Богато је документовано изворима - међу којима има доста новооткривених докумената која су дословно цитирана на страним језицима (латинском, италијанском, француском, има позива и на неке списе аустријског поријекла).

Штампањем монографије *Которска морнарица*, ЦАНУ је испунила дио свог дуга према историографији о Црној Гори у којој се одраније осјећала потреба за једном критичком расправом о Бокелској морнарици и њеној многовјековној прошлости. Ова књига С. Мијушковића представља и достојан чин поштовања његовог научног труда и цјелокупног дјела, које одликује висок степен општекултурних и стручних, нарочито филолошких знања, зналачко и креативно оперисање чињеницама, чврсте логичке опсервације и судови.

Славко Мијушковић је био истраживач и научник који је изврсно познавао изворе о тзв. Млетачкој Албанији (*Albania Veneta*), која је "покривала" и данашње Црногорско приморје, што је посвједочио и низом других публикованих текстова. Његову архивистичку и научну продукцију карактерише велика разноврсност. То је уочљиво из његове бо-

гате библиографије, у којој преовлађују веће монографске обраде и посебна издања. Објавио је шест књига, претежно извора, од којих двије у коауторству. Писац је књиге *О Љејојису јоја Дукљанина* (предговор, пропратне напомене и превод са латинског); са Ристом Ковијанићем, издао је збирку грађе, из Которског архива, за *историју српске медицине из доба Немањића* (САНУ, 1964); са Ником С. Мартиновићем, Ристом Ковијанићем и Чедом Вуковићем, штампао је *Предњегошевско доба* (Титоград, 1963. I 1966), а издао је и књигу о Антуну Којовићу (*Моје доба - XIX вијек*).

Просторно највише се занимао за Котор и Боку Которску. Обрађивао је Котор као стари словенски град, Котор у доба Немањића, од 12. до 14. вијека; писао је о здравственим установама у Котору у доба Немањића и послје њих.

Мијушковића су интересовали и споменици градитељства и културе, као и просвјетна и културна дјелатност на подручју Боке Которске. Ауторитативно је залазио у вријеме римске владавине нашим простором, али је писао и о народном препороду у Боки (1861) и другим темама из нововјековне историје.

Многе странице посветио је значајним црногорским личностима и ратовањима. Такође је писао и о везама Црне Горе и Боке, истражујући активност хајдука који су силазили у Боку, бавио се и преписком црногорских митрополита са млетачким властима у Котору и православним становништвом у Боки. Знатну пажњу је поклањао и обради борбене сарадње Црногораца и Бокеља почетком 19. вијека.

Славко Мијушковић је био широко образован интелектуалац, кога су одликовали квалитети морално изграђене личности. Зрачио је људском топлином, смиренешћу и финоћом духа. Његово учешће у стручним и научним расправама и полемикама, миран тон и промишљена аргументација, исказивана јасним и бираним изразима, узимани су као узор како се, без бијеса и буке, уз поштовање опонента, може остварити плодотворан резултат. Сигурно је да ће његови радови бити незаобилазни у писању историје Боке Которске, Црне Горе, историје југословенског морства и здравствене културе овог простора и његовог залеђа.

На крају, дужност ми налаже да кажем да ми чини част и изузетно задовољство што ми се пружила прилика да овдје, и овим поводом, у Историјском архиву у Котору, гдје је С. Мијушковић заорао најдубљу архивистичку бразду, пред пробраном которском стручном и широм културном публиком, подсјетим на богат архивистички и научни опус овог угледног Которанина, који већ чини дио наше културне историје. Држим да ће град Котор, који је Мијушковић толико волио и освијетлио многе тмине из његове богате прошлости, знати да трајно обиљежи име овог изванредног интелектуалца, ерудите и ствараоца. Ријечју, Мијушковићево дјело обавезује да му грађани Котора одговоре трајним споменом, споменом заслужене љубави.

Др МИЛОШ МИЛОШЕВИЋ. Велике заслуге за развој архивистике у Црној Гори и претходној Југославији припадају др Милошу Милошевићу, који је, током 35 година интензивног архивистичког рада, као

врстан архивиста и директор (1978-1985) Историјског архива у Котору, знатно допринио расту угледа ове културне установе у научном свијету и ван наше земље.

Он се у архивистику запутио 1953. године, као интелектуалац изузетно широког образовања, стеченог током гимназијског школовања, на студијама правних наука у Суботици и Падови, гдје је дипломирао, а затим изучавањем романске групе језика које је завршио на Филозофском факултету у Београду (1948).

Милош Милошевић се упоредо са наведеним школовањем и музички образовао (завршио је нижу и средњу музичку школу), да би једно вријеме професионално радио у музичким школама и разним музичким организацијама у Београду, Новом Саду, Котору и Подгорици (Титограду).

Запажен је и као књижевни посленик о чему свједоче његове збирке пјесама и разни прозни текстови, затим изванредно познавање историје књижевности доба високе ренесансе и барока.

Овај даровити интелектуалац и свестрани стваралац од уласка у тајне архивистике до данас остао је неуморни истраживач прошлости Котора, Боке Которске и њеног ширег окружења. Његов стваралачки опус чине разноврсна и плодотворна истраживања која су му обезбиједила високо мјесто међу научницима и културним ствараоцима.

Он је један од најплоднијих сарадника на ЕЦГ, пројекту од капиталног националног и државног значаја који се ради у Црногорској академији наука и умјетности; уредник је за тематску област *Поморсјиво* и аутор веома бројних одредница из ове области.

Библиографија М. Милошевића броји 209 јединица, од чега 16 посебних издања чији је аутор или коаутор. Мало је који стваралац обрађивао тако разноврсне теме као што је он чинио. А могао је то да ради јер посједује темељиту стручност, изванредно владање страним језицима, музичку и књижевну надареност, смисао за истраживање историје, високу племенитост и друге интелектуалне врлине. Ријечју, разноврсност у студијама (право, романска филологија, музика и архивистичка специјализација), поред природне даровитости за књижевност, била је од утицаја на проширивање круга његових интересовања за разне теме и истраживања, и на свим тим пољима даје вриједна остварења. Бавио се и бави се издавањем историјских извора, поморском и политичком историјом, архивистиком и библиотекарством, историјом умјетности, историјом музике и музикологије, историјом књижевности и другим темама; његове расправе, чланци и прилози објављени су у разним угледним часописима и другим периодичним публикацијама и зборницима радова у земљи - највише у Црној Гори, затим у другим културним центрима претходне Југославије и у иностранству. Једна од омиљених његових тема је историја поморства, поморске трговине и привреде, развоја појединих поморских насеља са свим њиховим специфичностима; занимала га је пиратерија, живот појединих знаменитих поморских породица и друга питања из домена поморства црногорског приморја. Као изврстан зналац прошлости поморства успјешно је наступао са рефератима на међународним конгресима и симпозијумима, доприносећи упознавању ино-

стране стручне јавности о улози поморства Боке Которске на Јадрану и Медитерану уопште. И многи радови из историје умјетности, која је у Боки била повезана са просперитетом поморства, афирмисали су га као научника како у земљи тако и на страни.

Др Милошевић је као свестран познавалац културне баштине Котора и цијеле Боке - монументалних зидина, сакралних објеката, бројних споменика у мермеру, камену и дрвету, палата, умјетничких заната, фресака, икона, слика из разних епоха, стилског намјештаја, народног веза и других облика драгоцјеног текстила, а што све чини "душ" старог Котора - учествовао у бројним комисијама, савјетима, екипама и другим тијелима која су, послје катастрофалног земљотреса 1979, радила на спасавању споменичких фондова и давала предлоге и рјешења за њихову трајну санацију и ревитализацију. Велики је његов допринос у изради документације на основу које је UNESCO уврстио Котор у списак свјетске културне баштине.

М. Милошевић је биран за предједника Друштва архивских радника Црне Горе (1967-1969), потпредједника Савеза архивских радника Југославије (1968-1972) и предједника Савеза архивских радника Југославије (1976-1980). Био је члан Архивског савјета Југославије и повремено члан Редакције *Архивиста*, органа Савеза архивиста Југославије.

Његов допринос унапређењу архивистике запажен је објављивањем радова из теорије и практичног дјеловања о овој научно-стручној области. Успјешно је наступао као референт, дискусант или панелист на међународним конгресима архивиста (Брисел 1964, Мадрид 1968, Москва 1972, Вашингтон 1976, Лондон 1980. и Бон 1984).

Као истакнути архивиста у Паризу је 1970. године завршио и специјализацију (*Stage technique*).

Са много умијећа и знања као виши архивиста и архивски савјетник, а затим директор Историјског архива Котор, несебично је преносио своје знање и искуство на млађе архивске раднике, ширио њихове архивистичке хоризонте и упућивао их у тајне истраживачког рада. Резултати тог рада су трајни.

Др Милошевић је аутор два поглавља у *Приручнику из архивистике* (Загреб, 1977), у којему је и члан Редакције; учествовао је у обради и приређивању *Рјечника архивске терминологије* (Загреб, 1972), затим у *Водичу кроз архивску грађу са сумарним инвентарима музејских и црквених фондова и збирки*, чији је издавач Историјски архив Котор (Котор, 1977).

Многе су заслуге др Милошевића за афирмацију црногорске архивистике и историографије о Боки у претходној Југославији и на међународном плану. О том његовом доприносу могло би се на широко говорити, али ово није прилика за то.

Оно што треба посебно истаћи јесте то да је др М. Милошевић својим минуциозним истраживањима и објављивањем многих чланака, расправа и разних других прилога из историје Боке Которске, нарочито од XIV до краја XVIII вијека, знатно обогатио историографију о овом простору данашње Црне Горе.

Др М. Милошевић је у својој докторској дисертацији насловљеној "*Бока Коџорска за вријеме млеџачке владавине 1420-1797*", одбрањеној 25. јуна 1974. године на Филозофском факултету у Задру, дао савремену синтезу готово четборовјековне владавине Млетачке републике овим простором. Ова основна тема његовог дугогодишњег истраживања проучавана је са више аспеката: политичког, поморско-економског, културног, здравственог - знатан простор је дат историји умјетности, књижевности и музичкој историји Боке Которске.

Ова комплексна и слојевита проблематика цјеловито је обрађена на основу темељних истраживања архивске грађе Историјског архива у Котору, као и осталих архивских установа у Боки, затим Венецијанског архива, Задарског, Дубровачког и других архива, гдје су се могла наћи документа везана за овај крај.

Сложена историјска стварност Боке је и прије Милошевићеве дисертације, која представља синтезу историје Боке Которске под доминацијом Млетачке републике у трајању од 377 година, привлачила пажњу историчара истраживача, између два свјетска рата: многобројне студије, чланци и други прилози о овом дијелу црногорског приморја настају тек од отварања архива у Котору и Херцег-Новом. Од крупнијих радова непосредно везаних за Боку овог периода који су претходили Милошевићевој политичкој синтези, а чијим се резултатима он користио, су: дисертација Антона Ст. Дабиновића, "*Коџор њод Млеџачком Рејубликом*", од 1420. до 1503. године, одбрањена 1927. године; студија Ива Стјепчевића "*Коџор и Грбаљ*" (1941), и двије књиге Риста Ковијанића и Ива Стјепчевића "*Културни животи сџароџа Коџора*" (1957) и дисертација Славка Мијужковића "*Коџорска морнарица*" (одбрањена 1965).

Сложеној проблематику односног периода Милошевић је у дисертацији изложио у 11 поглавља и 70 глава, на укупно 612 страна. Већ и сама структура ове подјеле и редосљед изложеног материјала говоре - каже он - о "основним опредјељењима и значају појединих фактора, који су утицали на ту епоху у Боки".

У првом поглављу (*Области Боке Коџорске*) обрађени су име и територија Боке, при чему је пажња поклоњена давању тадашњег имена овој области "Млетачка Албанија", затим на сложене проблеме у вези са њеним разграничењем у мировним уговорима и миграцијама становништва.

Друго поглавље (*Преузимање власти Млеџачке Рејублике*) посвећено је детаљном освјетљавању предигре преузимања власти, изражених у седам ранијих понуда Котора Венецији између 1396. до 1419. године, као и самог чина преузимања власти од владе Републике Св. Марка над Котором и знатним дијелом Боке.

У трећем поглављу - "*Војна организација, райови и буне у средњој пажњи Рејублике*", аутор је описао утврђења и војне јединице на посједу; хајдучке организације и њихове акције, узроке и драматични развој "чисто класнијих грбаљских буна" у XV стољећу, и читав низ бојева у ратовима вођеним на простору Боке и њеног непосредног окружења.

Четврто поглавље посвећено је градским самоуправама и сталешким односима; конфронтацији старијих структура управе града Котора с кнезом и службеницима који долазе из Венеције и преузимају иницијативе управљања у граду. У вези с тим обрађена су кључна економска питања Котора, као: дефицитарност буџета, систем царина, судбина домаћих солана, питање права на првенство продаје вина и други привредни проблеми. Обрађена су и друга питања на релацији млетачке власти - представници домаћег свијета; сукоби са ректором, злоупотреба власти, економске и војне неприлике. Знатна пажња је посвећена и специфичним условима Будве, Херцег-Новог и других мањих општина у Боки.

У Петом поглављу аутор је обрадио "Сеоске аутономије" - Паштровиће, Грбаљ, Топлу и Збор Св. Михаила. Опширније су анализирани аграрни односи у Грбљу под млетачком и турском владавином.

Шесто поглавље "*Поморска трговина и привреда*" представља средишњу тему млетачког периода владавине Бокком Которском и другим дјеловима данашњег црногорског приморја. Аутор је обрадио сва бродоградилшта, специфичан развој појединих поморских насеља (Доброте, Пераста, Прчања, Херцег-Новог, Рисна, Будве и Паштровића). Изложене су и везе Боке са Дубровником и другим градовима на источној обали Јадрана све до Истре; знатан простор је дат истакнутим поморцима и у морнарицама Венеције, Русије и других европских земаља.

У Седмом поглављу опширно су приказани пиратерија и гусарство на овом дијелу Јадрана - појаве које су стално пратиле поморску привреду. Чињеницама је показано да је бококоторско бродовље страдало од пиратства, између Улциња који је био снажан гусарски центар и његовог мањег ослонца у Новом. Посебна пажња је поклоњена нападу 13 галија из Алжира и Туниса на Пераст 1624. године. Није заобиђено ни бављење млетачких поданика појавом пиратства; истакнуто мјесто је dato примјерима отпора тој појави.

Црквени и вјерски односи опширно су изложени у Осмом поглављу, с акцентом на сложене проблеме јурисдикције над православним становништвом Боке. Знатна пажња је посвећена односима српске православне и римокатоличке цркве у појединим временским периодима, нарочито у вези са дјелатношћу Конгрегације за ширење вјере. Није остао опис покатакд и сурових међувјерских сукоба и других прегорких случајева у тим односима, али пажња је свраћена и на изванредне примјере сарадње и солидарности између православних и католика.

У Деветом поглављу - "*Школство, језик и наука*" - обрађени су: језик у настави, администрацији, цркви, породици, билингвитет у градовима и приградским насељима; народни језик на селу, међу занатлијама и пучанима. Посебно су приказане градске школе и начин школовања помораца уз акценат на педагошки рад Марка Мартиновића. У овом поглављу учињен је осврт на оновремену историографију и правне науке, као и на њихове протагонисте: Маријана и Фрању Болицу, Крста Ивановића, Антуна Којовића, Андрију Баловића, Марка Ивановића - Мору и Трипа Враћену.

Десето поглавље (*Здравствена култура*) посвећено је приказу организације здравствене службе у Котору и другим градским насељима Боке, затим лазаретима, карантинима, појави епидемија (куге и другим), љекарима, апотекарима и надрилекарима.

У последњем - XI поглављу аутор је обрадио развој насеља, културу становања, друштвени живот и обичаје. "У свим тим аспектима живота, Венеција је тражила своју политику и рачуницу, али је при том била окретна да је адаптира према реалистичким оквирима датог тренутка" - закључује М. Милошевић.

Др Милошевић је у приступу обраде појединих поглавља дисертације морао да неједнако поступа, да чини знатне разлике, што је било зависно од квалитета истраживања, односно од обима и вриједности изворне грађе и раније остварених резултата у објављеним радовима. Износио је доста новог чињеничног материјала, а понегдје је прилазио и ширим генерализама да би ријешио проблеме за које није имао довољно података у архивалијама. То се запажа и по начину навођења извора, литературе у напоменама. Има обилног цитирања извора, "нарочито када се ради о елементима ревалоризације неких чињеница, или њиховог другачијег уклапања у историјске токове". Али у томе и јесте један од квалитета ове дисертације, утемељене на примарној грађи дијелом први пут употријебљеној.

Иза сваког поглавља и главе наведени су извори, историографски радови и напомене, а на крају је дат попис извора и литературе по абецедном реду. Дисертација је закључена опширним резимеом, синтезом (Закључак).

Ријечју, дисертацију "*Бока Которска за вријеме млетачке владавине 1420-1797*", написао је врстан познавалац архивске грађе, зрио научник, веома упућен у историографску литературу о Боки Которској и њеним релацијама са Венецијом, затим у литературу о бококоторском залеђу и Османлијском царству. Она је настала као плод дугогодишњих истраживања, стрпљивог откривања чињеница запретаних у архивским фондовима и њиховом уграђивању у шири историјски контекст, да би се тако добила мозаичка слика о дугом времену живљења људи бококоторског краја под млетачком владавином. Дакле, др Милошевић је заслужан што је успио да осветли једну од најсложнијих и најдинамичнијих епоха прошлости Боке Которске. Због свега напријед реченог и због научне сериозности и интелектуалне мудрости с којом је он приступио разрјешавању цијелог замршеног клупка претешких проблема ове области у далекој њеној прошлости, као и због његове успјешне продорности да, из шкртог казивања, или само наговјештаја, у документима, открије зрна могуће истине из тока реалности и тако сачини широку фреску о прошлости овог краја од XIV до краја XVIII вијека - овај рукопис заслужује да што прије угледа свијетло дана и да постане, као историографско дјело, својина стручне и шире културне јавности. Утолико прије што су описи, коментари и одговори на сложена и претешка питања др Милошевића озбиљни и врло промишљени. У овом рукопису је садржана

најцјеловитија слика о прошлости Боке и њеног окружења током четири стотине година живота нашег народа на ивици Истока и Запада. Историјске истине до којих је дошао др Милошевић траже вредновање од стране научне критике, па је и то разлог више да се приступи штампању овог обимног рада.

Ето, то су разлози који ме увјеравају да ову дисертацију - дио богате историје Боке Которске - требало учинити доступном културној јавности. Са књигом С. Мијушковића - *Которска морнарица*, она би најпотпуније презентирала, представила прошлост великог дијела данашње Црне Горе и обогатила нашу историјску науку. За њено објављивање треба се заложити не само да би се боље схватила и разумјела прошлост овог поднебља већ и ради историјског искуства и извлачења поука из ње, у првом реду о томе како су људи знали да вјековима овдје изграђују толерантне међуљудске односе у сложеним друштвеним, вјерским, културним и другим условима и да сачувају свој идентитет под страном доминацијом.